

A gép és a kert – A metropolisz és a regionális város Lewis Mumford gondolatvilágában

Kontextus: Észak-Amerika történelmi útja a Kerttől a Gépig

Régebben, számunkra meglepő módon az Amerikai Egyesült Államokról alkotott külvilági kép, illetve az amerikai társadalom önmagáról alkotott képe gyökeresen különbözött a maitól. Amerika a 20. század eleje óta napjainkig a hipermodern technológia birodalma. Neil Postman – magyarra frappáns módon nemigen lefordítható – kifejezését használva a *technopoly*, vagyis a minden más létszférát maga alá gyűrő technológiai társadalom világa.¹ Ezzel szemben a kezdeti időkben – a 18. század közepétől a 19. század elejéig – az Újvilág a bőkezű természet különös kegyének és a szorgos emberi munka frigyének gyümölcseiből született kertként jelent meg a kortársak képzeletvilágában. Az Észak-Amerikáról szóló beszámolók és kiindulópontja ez a kert metafora. Történelmileg egy gyorsuló folyamatról volt szó: a kert metaforája mellett feltűnt a gép metaforája, amely aztán kiszorította az előbbit: megjelent a modern Amerikának a mai társadalmi képzeletvilágot uraló képe.² Az a bukolikus idill, amelynek a keretei között kertként látott Amerika megjelenik, köztes táj a korszak morális geográfiájában; az ember által művelt természet határa egyfelől a félelmetes és sötét vadon, másfelől a város. Morálisan mindkettő negatív színben tűnik fel: egyik oldalon a fékezhetetlen vadság, míg a másikon a dekadens város: olyan végletek, amelyeket a helyes erkölcsi közép szerint élő földművelőnek vagy pásztornak kerülnie kell.

Az Újvilágról szóló híradásokat már a legkorábbi időktől kezdve két véglet ambivalenciája jellemzi: egyrészt a hihetetlen bőség világa, földi paradicsom, ugyanakkor – az ellenkező perspektívából nézve – szörnyű pusztaság, a kannibalizmus és az állatiasság földje. A kétféle Amerika-kép kétféle társadalom- és emberképpel jár együtt. Észak-Amerika mint bőségszaru, mint természetes kert – ami nem ugyanaz, mint az ember által létrehozott mesterséges kert – egy a spontaneitásra és az ösztönökre apelláló emberképet

¹ POSTMAN 1993. A kifejezés nyilván a *Monopoly* nevű társasjátékra utal: míg ott a gazdaság szabályai határozzák meg a játékot, itt a technológiai imperatívusz. Postman kultúra és technológia viszonyának perspektívájából három egymást követő történelmi korszakot különít el: az elsőt – amely az emberi történelem leghosszabb periódusa – a premodern technológia használatának módját a vallási rítusok és a hitvilág által lefektetett, generációról generációra áthagyományozott szabályok határozzák meg és korlátozzák. Ez az az állapot, amelyben – Polányi Károly tipológiáját kölcsönvéve (POLÁNYI 1997) – a gazdasági technikák be vannak ágyazva a társadalom szövetébe. A második korszak az európai korai modernitással beköszöntő technokrácia kora, amikor a dinamizálódó technológia emancipálja magát a kulturális-vallási előírásoktól. A 20. század elején, az Észak-Amerikában kibontakozó *technopoly* korszakában a technológiai imperatívusz dominánssá válik: maga alá gyűri az életvilág összes szféráját.

² MARX 1964.

és egy anarchisztikus társadalomképet involvál, míg a szörnyű pusztaság képe egy aktivista emberképpel és egy fegyelmezett puritán társadalom víziójával társul. Shakespeare-nek az Észak-Amerikával kapcsolatos kortárs dilemmákat is tükröző *Viharjában* ez a kétféle kép ütközik. Shakespeare mindkettőt elutasítja; a Gonzalo által képviselt Éden és a Caliban által megjelenített vad és ellenséges természet helyett a Prospero varázslatában felmutatott ember művelte kertet választja, amely egyensúlyt teremt civilizáció és természet között.³

A dolognak kezdettől fogva erőteljes politikai töltete van. A farmerek kétkezi munkájával kertet varázsolt Újvilág a republikánus értékek legfőbb hordozójának szerepében tűnik fel.⁴ Jefferson, a későbbi elnök – farmer, manufaktúraalapító és republikánus gondolkodó – megfesti az egalitárius farmerköztársaság vízióját. Kiindulópontja Amerika kivételes helyzete. Gondolatmenete röviden a következő. Az ipari manufaktúrák, amelyek a gőzgép alkalmazása folytán mindinkább gyárakká váltak, Angliában nem a technológia sajátos tulajdonságai miatt okoztak szörnyűséges társadalmi bajokat; ez a sajátos angol viszonyok folyománya volt. A bajok gyökere nézete szerint nem a gép természetében keresendő, hanem a nagyváros züllesztő és lélekromboló életformájában. Ez a közeg volt a felelős azért, ami Angliában történt: a proletarizálódásért, a nyomorért és züllöttségért. Amerikában nincsenek nagyvárosok. Nem is szükségszerű, hogy legyenek. Itt ugyanis lehetséges a technológiát vidéken, a farmokon alkalmazni. Emiatt itt lehetséges a technológia áldásainak élvezete, miközben elkerülhetők a káros társadalmi következmények. Jefferson sokáig az egalitárius farmerutópia elkötelezett híve, aki számára a földművelő a republikánus erény e világi megtestesítője.⁵ Utóbb aztán álláspontja elnökként – a korábbi anyaországgal, Nagy-Britanniával való rivalizálás kényszere folytán – megváltozik: úgy látja, hogy az Újvilágnak iparosodnia kell, vállalva mindazt, ami ezzel együtt jár.

A farmerek Amerikájának és a manufaktúrák, vagyis az ipar Amerikájának szembeállítását egyben két társadalomkép rivalizálása is: a kert és a gép ellentéte ez, ami majd a 19. század közepére teljesedik ki. Időközben kiderül az is – megcáfolva a korábbi optimizmust –, hogy bizony a gépi korszak itt is a nagyvárosok kora. Lehetett volna-e másként? Lehet-e esetleg másként a jövőben? Ezek Lewis Mumford kérdései, amelyek a városközpontú modernitáskritika amerikai tradíciójába illeszkednek bele.⁶

Lewis Mumford: Városfejlesztés és kultúrkritika, avagy lehetséges-e egy alternatív modernitás

Lewis Mumford az amerikai kultúrkritika első generációjának legismertebb képviselője.⁷ Szerteágazó életművének egyik központi témája a város: olyan hívószó ez számára,

³ MARX 1964: 62–63.

⁴ KASSON 1976.

⁵ KASSON 1976: 16.

⁶ WHITE–WHITE 1962.

⁷ MILLER 1989; BLAKE 1990.

amely egybefog kultúrkritikát, technológiatörténetet, civilizációtörténetet, várostörténetet, kultúrtörténetet, építéstudományt és ökológiai utópiát. Munkássága történelmi korszakokon ível át. Az I. világháború utáni korai írásokban és az 1960-as és 1970-es évek vaskos monográfiáiban egyaránt ott van a városproblematika. Ez már az 1923-as, az utópiák történetét tárgyaló könyvének is alapmotívuma, amely visszatér az 1938-as, a városok kultúráját taglaló művében, s az azt továbbgondoló 1961-es nagy monográfiájában – utóbbit magyarra is lefordították.⁸

Hiba lenne Mumfordot besorolni azoknak a bukolikus utópiákat kedvelő gondolkodóknak a sorába, akik zsigeri ellenszenvvel viseltetnek a város iránt. Ez igen messze állt tőle: a város számára egy civilizáció teljesítményeinek gyűjtőhelye és kincstára, egyben pedig értékeinek tükre. Ám egy településnek eleget kell tennie bizonyos kritériumoknak ahhoz, hogy valóban városnak nevezhessük. Álláspontja nagyon hasonló a magyar kortárs Hajnal Istvánhoz – akinek modernitás- és megapolisz-kritikája számos ponton párhuzamosan fut az övével.⁹ Alapvető itt a méret kérdése: a városnak emberléptékű településnek kell lennie. Ez a triviálisnak ható kifejezés nagyon lényeges. Az emberléptékű mivolt az egyes ember számára átlátható, belakható és az otthonosság érzetét megteremtő városi tereket jelent. Mumford élete végéig ennek az emberléptékű városnak a szenvedélyes szerelmese és az ebben megvalósítható városi életforma elkötelezett híve. A koncepció mögött – afféle alapbenyomásként – gyermekkori élmények vannak. Életrajzából tudjuk, hogy mekkora hatással voltak rá azok a séták, amelyeket gyerekként anyai nagyapjával tettek a régi – metropolisszá váló átlényegülése előtti utolsó pillanatait élő – New York utcáin. Ezért mondhatjuk azt, hogy csatlakozása az 1923-ban építészek, városfejlesztők – Clarence Stein, Henry Wright, Charles Harris Whitaker, Alexander Bing – és a holisztikus ökológiai szempontokat elsődlegesnek tekintő erdész, Benton MacKaye által alapított Amerikai Regionális Tervezési Szövetséghez (Regional Planning Association of America) igen mélyen gyökeredző belső indítékokból fakadt.¹⁰ A szervezet elutasította a hatékonyan működtetett modern megapolisz technokrata koncepcióját: ez meglátásuk szerint nincsen tekintettel arra a társadalmi árra, amit ezért fizetni kell – arra, hogy a vízfejjé duzzadt nagyváros milyen hatással van saját ökológiai és kulturális környezetére, vagyis a várost övező régióra. Nézetük szerint a várostervezésnek a regionális szemléletből kell kiindulnia. Annak a térbeli és közigazgatási decentralizációt és az ökológiai szempontokat szem előtt tartó urbanizációs fejlesztési folyamatnak, amely vidéken szétteríti a metropolisz népességét, illetve az általa ellátott közigazgatási és kulturális funkciókat, ez kell hogy legyen a fő szempontja. Mumford – aki a szervezet szóvivője és egyik fő teoretikusa – egy történelmileg valóban létező modellhez nyúl vissza. Ez a 19. századi új-angliai kisváros, amely aztán az emberléptékű modern település archetípusaként, erőteljes kultúrkritikai kontextusban újra és újra előjön várostörténeti munkáiban. Az utópikus vízió magva egy alternatív modernitás gondolata,¹¹

⁸ MUMFORD 1923; MUMFORD 1938; MUMFORD 1985.

⁹ KOVÁCS 2018.

¹⁰ THOMAS 1990.

¹¹ ROHKRÄMER 1999.

amelyhez a háború utáni *big business* világának és a hozzá társított profitközpontú hatékonyságkultusznak az elutasítása társul. Mumford koncepciója a Jefferson-féle farmerdemokrácia, illetve az ebből kinövő amerikai demokratikus populizmus eszmekörében gyökerezik: ennek lényegi eleme a kistulajdon favorizálása és a kisközösségi részvételi demokrácia eszméje.¹² Cél a társadalmi és kulturális regeneráció. Sajátosan ötvöződik ebben az elgondolásban a konzervatív tradíciótisztelet az életformákkal való kísérletezés baloldali attitűdjével. A múltbeli mintához való visszanyúlás nem szolgai és anakronisztikus másolást, hanem a választott modellnek a jelen lehetőségeit és igényeit szem előtt tartó revitalizálását jelenti.

A város életének két archetipikus centruma, a fellelgvár és a fórum, amelyek egyben két, egymással szemben álló társadalomszervező módszert is megtestesítenek: a vertikálisat és a horizontálisat, a *dominiumot* és a *communitast*, vagyis az uralmi és közösségi aspektust. Az európai középkori városi élet alapja Mumford teóriájában a *communitas* elve, vagyis a közösségi-horizontális társadalomszervezési és társadalomigazgatási módszer. Ezt azonban a hatalmi technológiára épülő modern civilizáció zsákutcáját megtestesítő és szimbolizáló¹³ – a *dominium* elveit köben megjelenítő – barokk nagyváros követte. Két tényező kellett ehhez: a despota várostervező, aki tervezőasztalán megálmodta a geometrikus-rationális városszerkezetet, és a társadalmat a modern demokrácia segítségével hatalma alá hajtó politikai despota.

A Mumford-féle városkoncepció elsődleges forrása és ihletője a zavarba ejtően sokoldalú skót Patrick Geddes (1854–1932) – egy személyben biológus, szociológus és várostervező.¹⁴ Geddes a város evolúciójáról szóló 1925-ös nagy könyvében a kulturális evolúció gondolatát a holisztikus megközelítés jegyében alkalmazza a várostörténetre.¹⁵ A város az emberi történelemben működő kulturális evolúció legkomplexebb végterméke, amelynek életét csak a saját régiójába beágyazva lehetséges adekvát módon leírni.¹⁶ Ez ugyanolyan ökoszisztéma, mint amely az élővilág fajtársulásainak alapvető életkerete. Mindkét esetben a kölcsönösségen alapuló kooperációról van szó: városnak és vidékének úgy kell együttműködnie, hogy az mindkét fél számára kölcsönös előnyöket jelentsen. A várostipológia Geddesnél egy kultúrkritikai keretbe illeszkedik: a végeredmény egy szociobiológiai jellegű történetfilozófia. A várostervezésnek központi szerepe van a koncepcióban: olyan emberi tevékenység, amely érvényesíti a tudomány által felismert ökológiai szempontokat. A modern metropolisz revitalizációjához, élhetővé tételéhez, regenerációjához olyan szinoptikus látásmód kell, amely – egybelátva a várost és vidékét – érvényre juttatja ezeket az ökológiai szempontokat. Ez alapvető előfeltétele a paleotechnika – ami Geddesnél és a terminológiát átvevő Mumfordnál

¹² CANOVAN 1969.

¹³ Ennek a hatalmi civilizációnak a kritikáját adja kései nagy művében, amelynek igen beszédes már a címe is. A gép mítoszának motívumát összekapcsolja a hatalom ötszögének képével, amely egyszerre jelenti a mágust védő pentagrammát és az amerikai katonai hatalom székhelyét, a Pentagon épületét: MUMFORD 1970.

¹⁴ MELLER 1990.

¹⁵ A holizmus fogalmát a dél-afrikai Jan Christian Smuts vezeti be a korszak közgondolkodásába: SMUTS [1926] 1936.

¹⁶ GEDDES 1915.

a gőz korszakát jelenti – zsákutcájában rekedt modern civilizáció ökológiai alapú irányváltásának. A túlélés zálogát jelentő és a leépülési spirál helyébe lépő felfelé ívelő kulturális evolúció alapvető eleme a várost és vidékét organikus módon összekapcsoló régió, illetve az ebben a keretben megvalósuló regionális város. Geddes a legkevésbé sem utópikus teóriákat dédelgető fantaszta. Elveit gyakorlati várostervezői tevékenységével próbálja meg átültetni a gyakorlatba. Nemcsak választott páttriája, Edinburgh történelmi városrészének városrehabilitációját hajtja végre, hanem a háború utáni Brit Birodalom egyik legismertebb és legfoglalkoztatottabb várostervezője, aki alig tud eleget tenni a meghívásoknak. Jeruzsálem és Bombay egyaránt őt kéri fel városrekonstrukciós tervek elkészítésére.¹⁷ Módszere, a *megőrző sebészet* (*conservative surgery*) a nagyvárosok slumosodását ellensúlyozó, a helyi történelmi alapokra és tradíciókra épülő, a várost és vidékét kölcsönösen előnyös módon összekötő, a régiót kulturális ökoszisztémának tekintő városrehabilitációt jelent. Mumford várostervezői koncepciójának magvát a Geddestől átvett szempontok adják.

Utópia, disztópia, város, nemzetállam

Mumford első könyvének fő mondandója: az emberi történelem utópiák és disztópiák harcának színtere.¹⁸ A modern világ maga a valósággá vált disztópia. Ez a gondolat végigkíséri gondolkodói pályáját. Nézete szerint az újkor volt a világtörténelmi zsákutca kezdete: egy emberszabásúbb, környezetbarátabb civilizáció lehetőségét magában hordozó középkori fejlődés zsákutca futása után egy – modern tudományra és technológiára alapozott –, az egész földkerekséget magának alávető hatalmi civilizáció épült ki,¹⁹ amelyben a természet és az emberi közösségek kizsákmányolása ugyanannak a torzulásnak két, egymást feltételező oldala. Az utópiák történetén végigtekintve Mumford már első könyvében is úgy találja, hogy a modern történelem egyik legnagyobb negatívuma a fővárosközpontú territoriális nemzetállam, amely természeténél fogva kizárja annak lehetőségét, hogy az emberi közösségek lehetséges méreteit annak a régióknak a földrajzi-ökológiai adottságai határozzák meg, amelyhez alkalmazkodniuk kell. Az optimális keret a *város-régió* – nem véletlen, hogy a legtöbb utópia ebből indul ki már az antik idők óta.

Mumford nagyon tágra értelmezi az utópia fogalmát: végső soron minden cselekvést irányító gondolat utópia, amely ilyenformán alapvető történelmi mozgató erő. Két fajtája van: a rossz valóságot jobbitani akaró rekonstrukciós utópia, illetve az abból kilépni akaró menekülési utópia. Az előbbi, a lehetséges orientációs pontok felmutatásával képes pozitív módon befolyásolni az emberi cselekvés irányát és módját. Amire a modern világnak leginkább szükség van, az a 16. századtól domináns instrumentalista gondolkodásmód korrekciója: a modern ember – a technológiai fejlődés büvöletében – az eszközökből célokat konstruál, és mindinkább elfelejti föltenni magának a kérdést: vajon a mind

¹⁷ MELLER 1990: 142–205.

¹⁸ MUMFORD 1923.

¹⁹ MUMFORD 1970.

bonyolultabb gépi civilizációnak van-e valamilyen, saját magán túlmutató célja? Ilyenformán az utópiák nélkülözhetetlenek számunkra: valós funkciójuk a cselekvést motiváló, megvalósítandó célok megfogalmazása. Az emberi gondolat intézményekben megtestesülve történelemformáló erővé válik. A modern történelem – korrigálandó – mozgásirányai maguk is rosszfajta utópiákból, vagyis disztópiákból származnak.

Hogyan lehet kiutat találni a modern civilizáció, a gépesített barbárság önmagát bővítve újratermelő köréből, a valósággá lett negatív utópiából? Más szavakkal: mi lehet a kulturális-társadalmi regeneráció útja? Mumford válasza: a kis helyi utópiák hálózata épülő civilizáció. S itt újra bejön a várostervezés: az *Utópia-könyv* fő mondanója az, hogy az óriásvárosokra, megapoliszokra épülő modern civilizációval szemben lehetséges egy másik, alternatív településmodell, az ökorégió, amelyben a legfőbb néhány tízezres lakosú város kölcsönösen előnyös szimbiózisban él humán és természeti környezetével, a vonzáskörébe eső falvakkal és azzal a tájjal, amelynek része. Ehhez azonban újfajta értékvilág kell. Olyan, amelyben az egyén társadalmi státuszát és presztízsét nem az általa produkált szeméthalom nagysága jelzi, s középpontjában nem a fogyasztás, hanem a jó élet eszméje áll. Ez egy – a nagyvárosi modernitás elmagányosodott, atomizált egyénének életformájával szembeállított – lokális közösségbe ágyazott létformában realizálható. Mumford – mai kategóriát használva – olyan kommunitarista koncepciót fejt ki, amelyben az egyéni autonómia a közösségi kapcsolatokban teljeseedik ki. Ezt az embert dologgá tevő és a fogyasztói javakat megszemélyesítő elidegenedett modern életformával állítja szembe. Igen bizalmatlan a centralizált, homogenizáló, a társadalomra rátelepedő nemzetállammal szemben. Emiatt utasítja el mind a bolsevik osztályutópiát, mind pedig a náci faji utópiát: közös vonásuk, hogy mindkettő egy szörnyszülött Leviathán-államot hívott életre. Mumford konklúziója: többé már nem a valóság és az utópia között kell választanunk, hanem a *disztópiává* torzult valóság és a jó életet a valóságba átültetni akaró rekonstrukciós jellegű jó utópia, az *eutópia* között.

Civilizációkritika és a városproblematika ökológiai perspektívából

Civilizációkritika és várostörténet Mumford gondolatvilágában a holisztikus ökológiai látásmód különböző oldalaiként jelennek meg. Munkásságának legfontosabb nívója egyértelműen ebben keresendő. Lehet-e amerikai civilizációról beszélni, s ha igen, miféle sajátosságokkal írható le? Az I. világháború utáni amerikai kultúrkritika fiatalokból álló első generációja számára ez alapvető kérdés. A Harold E. Stearns szerkesztésében 1922-ben publikált *Civilization in America* című válogatás, amelyben 30 amerikai értelmiségi – köztük a Mumford számára fontos orientációs pontot jelentő, az idősebb nemzedékhez tartozó Van Wyck Brooks – fest fölöttébb pesszimista képet az amerikai civilizáció szerkezetéről és mindennapi életéről.²⁰ Nagy ívű körkép ez: felöleli a filozófiát,

²⁰ A minta a 18. századi Diderot-féle enciklopédia volt, ám hamarosan kiderült, hogy ez messze meghaladja a Stearns lakásán rendszeresen találkozó szerzői csoport lehetőségeit; végül egy radikálisan kultúrkritikai hangvételű esszégyűjtemény kerekedett ki a dologból: MILLER 1989: 152–154.

az irodalmat, a jogot, az üzleti életet, a politikát, az oktatást, a tudományt, a művészetet, a faji kisebbség problémáját, továbbá a családot és a szexuális életet. A kötet bevezető esszéje a *The City* címet viseli, szerzője Lewis Mumford. Az indító gondolat megelőlegezi az egész könyv hangütését, egyben pedig előrevetíti a későbbi ökológia-középpontú, élesen antikapitalista Mumford-féle teóriát:

„Körülöttünk, a városban, Amerika valamennyi korszaka, koncentrált és kikristályosodott formában, megtalálható. Városaink építése közben megfosztottuk szépségétől a vadont. Ma az Egyesült Államok népességének több mint a fele olyan környezetben él, amely nagyrészt a selejtes házakat felhúzó építész, a telekspekuláns, az útépitési vállalkozó és az ipari kapitalista tevékenységének az eredménye. Vajon tényleg civilizációt segítettünk a világra?”²¹

Az esszé tipológiája szerint a városfejlődés felől szemlélt amerikai történelemnek három nagy korszaka volt: 1. a vidék dominanciájának kora, a kiskereskedelemmel és a mezőgazdasággal, a vidéki városokkal mint regionális központokkal; 2. a kereskedelmi korszak, a nagy kereskedelmi városokkal; 3. az ipari korszak a maga viharos gyorsasággal növekedő ipari városaival. Az első korszak regionális új-angliai városa már ebben az írásban is a túlszűfolt, környezetét kizsákmányoló és tönkretevő ipari metropolisszal szemben másik opciót jelentő emberi léptékű külváros (*suburbia*) – a későbbiekben ebből kertváros (*garden city*) lesz – történelmi előképeként, mint „használatos múlt” jelenik meg.²² Az új-angliai város revitalizálható történeti modellként aztán az 1924-es *Sticks and Stones. A Study of American Architecture and Civilization* című könyvben tűnik fel ismét.²³ A város itt már kifejezetten a civilizáció, mégpedig az amerikai civilizáció tükré. Aztán az 1926-os *The Golden Day. A Study in American Literature and Culture*-ben központi gondolat az, hogy Amerika akkor lesz igazi, önálló civilizáció, ha saját, nem epigon jellegű kultúrája van: ilyen volt Mumford nézete szerint a 19. század első felének új utakat kereső irodalma és filozófiája – ehhez a hagyományhoz kell visszatérni.²⁴

Ennek a hagyománynak lényegi eleme a természettel szembeni partneri viszony: ezért van Mumford szerint Henry David Thoreau-nak alapvető szerepe a történetben. Az 1861–1865-ös polgárháború a természettel szembeni civilizációs attitűd tekintetében is vízválasztó: utána az élet egészét átformáló nagyipari kapitalizmus, a talmi látszatok és a felszínesség kora jön, a „zsákmányold ki, tedd tönkre, aztán állj odébb” pionírmentalitást téve meg általános civilizációs normává.²⁵

Az ökológiai érdeklődés igen korán, már az 1910-es években megjelenik Mumfordnál. A fő inspirációs forrást kétségkívül az ekkortájt kezébe kerülő Patrick Geddes-könyvek jelentik, amelyeknek fő témája az evolúció és az emberi szexualitás viszonya, illetve a városnak mint települési formának a kulturális evolúciója.²⁶ Naplójegyzeteiben található egy figyelemre méltó, 1915. december 4-re datált bejegyzés, amely szerint az emberi faj

²¹ STEARNS 1922: 3.

²² BLAKE 1990: 229–265.

²³ MUMFORD 1924.

²⁴ MUMFORD 1957.

²⁵ MUMFORD 1957: 20–39.

²⁶ GEDDES–THOMSON 1889; GEDDES 1915.

előtt álló legfontosabb feladat az élet megőrzése. Háziállataink, a vadon élő állatfajok, a növények, a férgek és a baktériumok nélkül az emberiség, a szervetlen kémia területén elért minden ragyogó eredménye ellenére, pusztulásra van ítélve – írja húszesztendős fiatalember.²⁷ S hogy ezt a meggyőződését nem pusztán olvasmányélményei inspirálják, arra a *Freeman* című folyóiratban 1921-ben megjelent tárcája a bizonyíték. Mumford itt a New York közelében lévő, a korábbi években általa kedvelt, ám a háború utáni években a tömegturizmus által tönkretett és beszennyezett tengerparton tett látogatásáról számol be. Egy olyan civilizációt mutat ez – írja a szubjektív élményt általánosítva –, amely nélkülöz mindenféle állandóságot; e tekintetben olyan, mint a 19. századi pioníroké. Ha civilizációnk lényegét akarjuk leírni, arra nem a puritanizmus, hanem a barbarizmus a megfelelő kifejezés.²⁸

Figyelemre méltó egy másik, ugyancsak 1921-es és ugyancsak a *Freeman*-ben megjelent, *A holnap összeomlása* (*The Collapse of Tomorrow*) hangzatos címet viselő írás is. Ebben Mumford a haladástudat összeomlását regisztrálja, ami nézete szerint a modern civilizáció mély válságának a tünete. A háború utáni évek uralkodó életfilozófiája: Egyél, igyál, légy boldog, mert holnap meghalunk! Szóval: az írás már ott van a falon! Miért? Azért – válaszolja Mumford –, mert az a nap, amely nem hordozza a holnap csíráját, üres és terméketlen. Az értelemteni élet az idő folyamatosságának ígéretében és megélésében gyökeredzik. Az idősebb generációk, akik a nagy háború előtt szocializálódtak, még e folyamatosság légkörében éltek, ám a lövészárk-generáció ennek híján a semmiben találja magát. A helyzet a civilizáció fennállását veszélyezteti. Hiszen a civilizáció nem más, mint az a fajta mágikus eszköz, amelynek segítségével az ember háromdimenziós idővilágot teremt: ennek egyaránt része a múlt, a jelen és a jövő. Ha elvész az élet biztonságának és cselekedeteink folyamatosságának érzése, a civilizációnak szükségképpen össze kell omlania – vonja le a pesszimista következtetést.²⁹

Felhasznált irodalom

- BLAKE, Casey Nelson (1990): *Beloved Community. The Cultural Criticism of Randolph Bourne, Van Wycks Brooks, Waldo Frank and Lewis Mumford*. Chapel Hill – London: The University of North Carolina Press.
- CANOVAN, Margaret (1969): *Populism, Its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- GEDDES, Patrick – J. THOMSON, Arthur (1889): *The Evolution of Sex*. New York: The Humboldt Publishing Co.
- GEDDES, Patrick (1915): *Cities in Evolution. An Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Civics*. London: Williams & Norgate.
- KASSON, John F. (1976): *Civilizing the Machine. Technology and Republican Values in America 1776–1900*. New York: Penguin Books.

²⁷ MUMFORD 1976: 17; MUMFORD 1978: 28.

²⁸ MUMFORD 1978: 29–30.

²⁹ MUMFORD 1978: 61–62.

- KOVÁCS, Gábor (2018): *City in Modern Cultural Criticism*. Lewis Mumford and István Hajnal. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 13(1), 11–18.
- MARX, Leo (1964): *The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America*. New York: Oxford University Press.
- MILLER, Donald A. (1989): *Lewis Mumford. A Life*. New York: Weidenfeld & Nicholson.
- MUMFORD, Lewis (1923): *The Story of Utopias*. London–Calcutta–Sydney: George G. Harrap & Co. Ltd.
- MUMFORD, Lewis (1924): *Sticks and Stones. A Study of American Architecture and Civilization*. New York: Dover Publications, Inc.
- MUMFORD, Lewis (1938): *The Culture of Cities*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- MUMFORD, Lewis (1957): *The Golden Day. A Study in American Literature and Culture*. Boston: Beacon Press.
- MUMFORD, Lewis (1970): *The Myth of the Machine. The Pentagon of Power*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- MUMFORD, Lewis (1976): *Findings and Keepings. Annalects for an Autobiography*. London: Martin Secker & Warburg Limited.
- MUMFORD, Lewis (1978): *My Works and Days: A Personal Chronicle*. New York – London: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- MUMFORD, Lewis (1985): *A város a történelemben*. Ford. Félix Pál. Budapest: Gondolat.
- POLÁNYI Károly (1997): *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Ford. Pap Mária. Budapest: Mészáros Gábor.
- POSTMAN, Neil (1993): *Technopoly. The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books.
- ROHKRÄMER, Thomas (1999): *Eine andere Moderne? Zivilisationskritik, Natur und Technik in Deutschland, 1880–1933*. Paderborn: Schöningh.
- SMUTS, Jan Christian (1936): *Holism and Evolution*. London: MacMillan and Co.
- STEARNS, Harold E. szerk. (1922): *Civilization in the United States. An Inquiry by Thirty Americans*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- THOMAS, John L. (1990): Lewis Mumford, Benton MacKaye, and the Regional Vision. In HUGHES, Thomas P. – HUGHES, Agatha C.: (szerk.): *Lewis Mumford. Public Intellectual*. New York – Oxford: Oxford University Press, 66–99.
- WHITE, Morton – WHITE, Lucia (1962): *The Intellectual versus the City. From Thomas Jefferson to Frank Lloyd Wright*. Cambridge: Harvard University Press – M.I.T. Press.